

*uw Naam
worde geheiligd*

legaats

van de Ursulinen van Bergen

Het bestaan van onze religieuze gemeenschap loopt ten einde. We leggen de verantwoordelijkheid voor het besturen van de congregatie en haar zaken geleidelijk in handen van derden, in het vertrouwen dat zij naar eer en geweten zullen handelen.

Het is een goed gebruik om in het licht van een naderend einde de inventaris op te maken: te benoemen wat je dierbaar is, wat kostbaar is gebleken en wat je door wilt geven aan anderen. Angela Merici, stichteres van de Compagnie van St. Ursula, deed dit kort voor haar dood in 1539. Haar aansporingen en legaten aan de geestelijke leidsters en bestuursters van het gezelschap werden een bron waaruit wereldwijd geput wordt, tot op vandaag. Aan deze stroom willen we als Ursulinen van Bergen een eigen geluid toevoegen: ons eigen lied, bij wijze van legaat.

Het volgende heeft met onze geschiedenis te maken en toch ook weer niet. Want zo hooggestemd als dit wellicht klinkt, is het in het leven van alledag gewoonlijk niet. Daar is trouw en toewijding, maar ook verdriet en ergernis. Maar dat laatste is niet wat we willen doorgeven. Wat blijft is de grondtoon van vreugde en verwachting. We hopen dat de Geest waarin wij hebben willen leven uit dit legaat opklinkt en - wie weet - gehoor zal vinden.

Bergen, 4 juni 2010

Geschreven

staat uw Naam: Ik zal er zijn

Gelezen

heb ik wat geschreven staat

mij toevertrouwd

aan onbewezen woorden

Gij laat mijn ziel niet

aan het dodenrijk

Geschreven staat uw Naam:

Ik zal er zijn

Laat uw geliefde

het bederf niet zien

wegen ten leven

hebt Gij mij doen kennen

niet voor de afgrond

hebt Gij ons gemaakt

Geschreven

staat uw Naam: Ik zal er zijn

‘Geschreven staat uw Naam:

Ik zal er zijn’

‘Geheiligd worde uw Naam’ is het motto dat onze congregatie bij de stichting in 1898 meekreeg.

Het doel van de congregatie werd in die tijd verwoord als ‘de hoogste eer aan God te geven door zich toe te leggen op eigen heiliging en volmaaktheid en met al haar krachten mee te werken aan het heil van de evenmens, vooral door de christelijke opvoeding der jeugd.’

Pastoor Smeeman, die het initiatief voor de stichting nam, maakte zich zorgen over de vorming van de jeugd op het platteland. In de dorpen waren gewoonlijk openbare scholen. Onderwijs is veel meer dan het aanleren van vaardigheden, of het verwerven van kennis. Het gaat om vorming voor het leven. Daarom, zo zei Bernardus Smeeman, wilde hij geen onderwijzeressen maar religieuzen. De ‘zelfheiliging’ van de zusters waarvan de eerste constituties spraken, zou vrucht dragen in de kinderen die aan de congregatie waren toevertrouwd.

In Monnickendam waar onze congregatie werd gesticht, staat een beeld dat aan dit begin herinnert. Het onderschrift bij het beeld luidt: ‘Leren is een weg ten leven voor wie er in slaagt leerling te blijven.’

De leerling is een beeld voor de mens die kan ontvangen. In het evangelie worden de leerlingen van Jezus later apostelen: degenen die doorgeven wat ze van hem hebben ontvangen.

Na het concilie van Trente gingen de Ursulinen een rol spelen in de leeropdracht van de Kerk. In onze tijd gaven wij op een eigen manier vorm aan onze apostolische opdracht, ieder op de plek waar zij stond.

Uw Naam worde geheiligd. Het motto van onze congregatie en de eerste bede van het meest vertrouwde christelijk gebed, het ‘Onze Vader’. Woorden die het praktisch nut van wat door leden van de Ursulinengemeenschap in de vele jaren van ons bestaan is gedaan te boven gaan. Er is heel veel werk verzet. Met schamele middelen soms, vooral in de beginjaren. Nu het einde van onze geschiedenis verwacht mag worden, worden andere dingen van belang. Dingen die zich niet zo makkelijk laten zeggen, die van een andere orde zijn dan dat waarnaar met foto’s verwezen kan worden. Door alles heen lijkt een melodie op te klinken. Een lied. Soms ijl, als in de wind. Dan weer hardnekkig, niet weg te slaan. Klanken die zich onverwacht aaneenrijgen, op elkaar afgestemd. Het is die melodie die we willen doen klinken, het lied dat ons verheugt.

Geschreven staat uw Naam: Ik zal er zijn. De Naam die ons draagt en die onze toekomst is. Naam voor onderweg. Naam die we hebben ontvangen. Heilige en te heiligen Naam. Hoe kan het dat wij mensen aan de heiligheid van Gods Naam iets zouden kunnen toevoegen? En dan nog wel onze eigen heiliging, zoals de oorspronkelijke constituties het verwoordden? Het is iets dat ons blijvend verwondert.

De zoektocht naar de betekenis van de woorden ‘Geheiligd worde uw Naam gaat nog altijd voort. Op die weg blijven we leerling. Dat hopen en verlangen we. Want wie leert, leeft, en verandert, wordt vernieuwd.

In het leven van onze gemeenschap is in de loop der jaren veel veranderd. Toch is het één weg, die de verschillende generaties gingen. In het vertrouwen dat de Naam daar zal zijn waar wij, de gemeenschap van de Ursulinen van Bergen, ooit allen verzameld zullen zijn.

‘Gelezen heb ik wat geschreven staat’

Angela Merici stond in haar tijd bekend om haar kennis van de Schrift en haar vermogen die te interpreteren. ‘Een nieuwe Debora’ noemde men haar wel, naar de bijbelse rechter. Ze droeg bij aan het oplossen van conflicten in de stad.

Als gemeenschap hebben wij veel te danken aan rectoren, voorgangers en begeleid(st)ers die ons met de Schrift vertrouwd maakten. De achtereenvolgende besturen hebben eveneens veel zorg gehad voor de vorming van alle zusters en van de geest in de congregatie. In de tijd waarin die werd gesticht, was het niet gebruikelijk dat katholieken zelf de bijbel lezen. We kwamen met de Schrift in aanraking via het koorbede en de liturgie. De dieper gaande kennismaking met de Schrift, met de God van Israël en het bijbels mensbeeld heeft ons leven verrijkt.

In onze instituten voor verstandelijk gehandicapten probeerden zusters de kinderen zo zelfstandig te maken als mogelijk. Daarvoor moet je ze allereerst kennen, en ontdekken over welke talenten zij beschikken.

Als mensen leven we van woorden die we hebben ontvangen. De Schrift neemt in onze congregatie een belangrijke plaats in. Als we onszelf leerlingen noemen, is dat allereerst in bijbelse zin. Verzameld rond de Schrift leren we God kennen als bevrijder. Lezend en horend worden wij mensen opgenomen in het verhaal van God en zijn volk.

Dat hier de woorden ‘lezen’ en ‘schrijven’ vallen past wel bij een congregatie waarin zovelen zich op een of andere wijze gewijd hebben aan het onderwijs. Maar hoe belangrijk lezen en schrijven ook zijn, iets zelf zien werkt vaak nog sterker. Bij het lezen van de Schrift gaat het er niet om hoe groot onze kennis is, maar of de woorden in ons hart ontkiemen en in ons leven gestalte krijgen. Zo is Jezus Christus het levend Woord, als de graankorrel die vrucht draagt.

Ook wij mensen zijn geroepen om vrucht te dragen. De kennis en vaardigheden die we opdoen, zijn niet ons eigendom. Evenmin ons talent voor het een of het ander. Alles is bestemd voor de gemeenschap. en komt tot ontplooiing in de gemeenschap, in de samenleving. Dat kun je een ideaal noemen, en dat is het ook. Tegelijk is het wat onze ervaring leerde. In een gemeenschap vullen de verschillende talenten elkaar aan. Alles wat wij mensen ‘hebben’ is - gelovig gezien - bestemd voor alle mensen, voor de samenleving. Het is ons gegeven. Dat geldt zowel voor onze geestelijke gaven als voor materiële zaken. In de religieuze traditie heeft men die gedachte proberen uit te drukken in de gelofte van armoede waarmee religieuzen afzien van persoonlijk bezit.

Wij vinden het belangrijk dat mensen zelfstandig worden en verantwoordelijkheid dragen voor hun eigen en elkaars bestaan. Maar het vermogen daartoe is een gave, en dat je die hebt spreekt niet vanzelf. .

‘Mij toevertrouwd aan onbewezen woorden’

Pastoor Smeeman leeft onder ons voort als een man met een onverwoestbaar godsvertrouwen. Als echte zielzorger vond hij dat de congregatie verder moest reiken dan alleen het reguliere onderwijs. Dat indachtig nam de congregatie in 1929 de vorming van verstandelijk gehandicapte kinderen op zich. Bij het 25-jarig bestaan van de congregatie was reeds de sprong naar Afrika gewaagd.

God en mens leefden volgens de oude theologie in gescheiden domeinen. In de kloosters probeerde men zich uit de ‘wereld’ los te maken om een haast bovennatuurlijk kanaal voor Gods genade te worden. In de tijd van het Tweede Vaticaans Concilie veranderde dit ingrijpend. De wereld van God en van de mens is dezelfde en God dient in deze wereld gezocht te worden. Religieuzen keerden zich naar de wereld toe en zagen nieuwe taken. In de tijd die er op volgde gingen instituties en scholen geleidelijk in andere handen over.

De theologische herbronning en het wegvallen van de grote gezamenlijke ‘werken’ van de congregatie maakte ruimte voor een grotere persoonlijke verantwoordelijkheid, en een eigen vormgeving van ons motto.

Vertrouwen, je toevertrouwen aan een stem die je lijkt te roepen, is waarmee religieus leven begint. Een hachelijke zaak. Het vraagt moed om daar je leven op te bouwen. Aan de andere kant is het net als met de liefde tussen mensen. Liefde of geloof ‘heb’ je niet. Eerder heeft het jou. Ook al ervaar je dat niet op ieder moment in je leven zo. De grote Augustinus, volgens wiens kloosterregel wij leven, bleef zijn leven lang zoeken. Tot hij wist gevonden te zijn.

We ervoeren de kracht van het leven in gemeenschap. Misschien wel juist waar het perspectief ontbrak. Van de stugge volharding in de dagelijkse dingen. Van pioniers, die iets nieuws begonnen.

De herbronning die in het religieuze leven heeft plaatsgevonden, heeft ons dichterbij elkaar gebracht. We begrepen geroepen te zijn zoals we zijn en daarin tot bloei te mogen komen. Angela Merici, die we geleidelijk aan beter leerden kennen, zei al tot de leidsters van haar gezelschap dat ze al hun ‘dochtertjes’ in hun geest en hart gegrift dienden te hebben, één voor een, en zowel hun situatie kennen als hun wezen. Wat we vanzelfsprekend vonden als het om onze kinderen en leerlingen ging, bleek ook voor onszelf te gelden: we zijn allemaal anders.

We werden meer zuster van elkaar, ook waar onze wegen uiteen liepen. In de gemeenschap moet ieder tot haar recht kunnen komen. Dat proberen we te leven in eigen kring. En het is een uitgangspunt voor onze betrokkenheid bij de projecten van anderen. We steunen bij voorkeur initiatieven die gericht zijn op gemeenschapsopbouw en de deelname van allen, in kerk en samenleving.

De mens zien we als persoon in gemeenschap, en de vorming van afzonderlijke personen vormt tevens de basis van de samenleving.

‘Gij laat mijn ziel

niet aan het dodenrijk’ (ps. 16)

Gelezen heb ik wat geschreven staat - Mij toevertrouwd aan onbewezen woorden. De twee regels zijn als pilaren, waartussen in verwondering een vreugderoep is gespannen. De stem klimt omhoog: Gij laat mijn ziel niet aan het dodenrijk.

Ursulinen zijn verbonden met zielzorg. Onze betrokkenheid bij vorming en opvoeding van jonge mensen, het verlangen met hen deel te hebben aan de komst van Gods Koninkrijk, is een vorm van zielzorg. Ieder mens heeft een bestemming, een roeping. Het is onze missie mensen die bestemming te doen ontdekken.

Zielzorg noemen we tegenwoordig pastoraat. Het is afgeleid van ‘pastor’: herder. Angela Merici zegt tot de geestelijk leidsters van haar gezelschap dat ze herderinnen moeten zijn voor de jonge vrouwen die hen zijn toevertrouwd.

De ‘nieuwe weg’ die Angela Merici begon, heeft in de geschiedenis een spoor van getrokken dat als emancipatorisch wordt beschouwd. Ook de Ursulinen van Bergen hebben daaraan bijgedragen, onder meer met hun inzet voor meisjesonderwijs en het opleiden van jonge vrouwen tot leraressen.

De bezieling van Ursulinen van Bergen had vele gestalten. Een rode draad daarin is de waardigheid van de mens en de wens het besef daarvan te versterken.

‘Mijn ziel’. Een ouderwets woord. Een bijbels woord ook. De mens werd gevormd uit de aarde. Toen werd de Geest ingeblazen en is de mens ‘een levende ziel’: een ademend, bewust en begeesterd wezen. De ziel is niet los verkrijgbaar. Het is heel de mens. Maar als een mens sterft, de laatste adem uitblaast, dan is de ziel ‘weg’. Weergekeerd naar God, geloven wij.

Toch geldt de vreugde van het lied niet allereerst het leven na de dood. Als het zo is dat onze ziel zelfs na onze dood in de nabijheid van God verkeert, hoeveel te meer geldt dit dan voor ons leven? De psalm bezingt de ervaring van Gods nabijheid. Het optrekken met God is de weg naar het leven gebleken. Op grond van die levenslange ervaring is het vertrouwen gegroeid dat Gods Naam ‘Ik zal er zijn’ zelfs over de dood heen geloofd mag worden.

Wij zijn bedoeld om te leven. De glorie van God is de levende mens, zegt kerkvader Irenaeus. De weg naar het leven is een weg van menswording, een weg van bevrijding van wat een mens klein kan houden. Dit is ook een weg naar de toekomst, naar Gods toekomst. De bestemming van iedere mens is de plaats waar allen ‘waardig leven mogen’: Gods Koninkrijk. Omdat we deel hebben aan Gods toekomst, spreekt de bijbelse traditie over ‘leven in eeuwigheid’.

We vertrouwen erop dat Gods Naam over de dood heen reikt. En dat onze verbondenheid niet verloren gaat. Onder elkaar zeggen we weleens dat er in de hemel een Ursulinenhoekje moet zijn. God is zelf immers verbondenheid en gemeenschap: de Ene die we liefhebben als Vader, Zoon en Geest.

‘Geschreven staat uw Naam:

Ik zal er zijn’

In de tijd waarin kerk en kloosters de ramen naar de wereld openzetten, vreesden sommigen dat de ‘secularisatie’ het eind inluidde van de katholieke traditie. Wij denken dat de kerk en ons gelovig leven voortdurende vernieuwing behoeft om een teken van hoop te zijn in het gedeelde verlangen van de mensheid naar gezamenlijkheid en toekomst.

Dit alles wordt door veel mensen als vanzelfsprekend geleefd. Dat ieder mens de moeite waard is. Dat we de wereld zo zouden moeten inrichten dat elk mens tot zijn of haar recht kan komen. Waarom zou je daar het woord ‘God’ boven schrijven?

Wat ons betreft is er maar een antwoord. Als wij zeggen Gods Naam hoog te willen houden, te heiligen, is dit niet meer dan een antwoord op de ontdekking dat de Ene ons mensen reeds hoog houdt en bij name kent.

Mensen ‘moeten’ niet geloven. Wij hebben echter ervaren te mogen geloven dat ons ‘ja’, ons leven zinvol is en dat niets van wat we zijn of zijn geweest verloren gaat.

Er wordt op heel veel manieren over God gesproken. De Schrift verwijst ons telkens weer van de ‘hemel’ naar de aarde. Het Heilige is onder ons, tussen ons. De omgang van mensen met elkaar, ons samenleven, is een heilige zaak, leert de Schrift. Het leven in een religieuze gemeenschap wil daar een teken van zijn.

Laat uw geliefde

het bederf niet zien'

Angela Merici sprak op een vertrouwde toon over God. Tegelijk gebruikte ze woorden als Majesteit en Koning. Dat deze God haar en de vrouwen van de Compagnie van St. Ursula had geroepen, maakte hen deelgenoot in die koninklijke waardigheid. Angela zag de vrouwen van de Compagnie als uitverkoren bruiden, door de hemelse Koning gevraagd om partner van Christus te zijn.

De bruidsmystiek werd tot in de jaren '60 van de afgelopen eeuw verstaan als uitdrukking van de nauwe verbondenheid van de religieuze met God. In wezen kan ieder mens God haar of zijn jawoord geven.

Dat ieder mens een oogappeltje van God is, is een uitgangspunt in de vorming van Ursulinen. "Heb achtung voor de kinderen. Ga met ze om alsof je zelf hun moeder bent'. Dat is wat de constituties ons in het verleden op het hart drukten.

Ursulinen dienen daar waar ze zijn de goede geest te bewaren. Dat geldt nog altijd.

Over Angela Merici wordt verteld dat haar lichaam na haar dood ongeschonden bleef. In die dagen werd dit als een bevestiging van heiligheid gezien, van verbondenheid met het eeuwig leven.

Uw geliefde. Een tedere aanspreking, die beelden oproept uit de messiaanse traditie. Bruiloft. Hemel en aarde zijn echt verbonden. De Aanwezige - Ik zal er zijn - is onder ons. Die overtuiging - dat God onder ons leeft - is het kenmerk van de messiaanse traditie. Daarmee vangt Gods koningschap aan. De presentie van het koninkrijk van God onder ons kreeg gestalte in Jezus Messias.

Uw geliefde. Woorden die blijvend verwondering wekken. God kent ons en heeft ons lief, een voor een.

Het is deze ervaring welke in de religieuze traditie wordt uitgedrukt en beantwoord in de gelofte van maagdelijkheid. Bij de Ursulinen neemt die gelofte een bijzondere plaats in. Het is een beetje roekeloos om te zeggen, maar als we ergens voor leven, is het voor de liefde. Wij mensen, allemaal. De religieuze maagdelijkheid drukt uit dat we ons leven van harte willen verenigen met de Enige, die ons ziet en bij name heeft geroepen.

Wat in 'ons' lied als een bede wordt uitgezongen, drukt de psalm uit als een ervaring: *Gij laat uw geliefde het bederf niet zien (ps. 16,10)*. Een manier van zeggen die nog eens benadrukt dat we bestemd zijn om te leven. Zalven is een middel tegen bederf. Men zalft de doden in een poging de vergankelijkheid tegen te gaan.

De Aanwezige is een God van levenden, zegt de Schrift. Wij mensen zijn niet bestemd voor de dood, doch voor Gods toekomst. Daarom wordt een kind bij de doop gezalft, als teken van verbondenheid met Jezus Christus. Die werd immers gezalft tot koning van het komend Rijk van God. In dat Koninkrijk vinden mensen hun bestemming, geloven wij. Daar is de dood overwonnen en is leven in eeuwigheid

Wegen ten leven hebt Gij mij doen kennen'

De traditie noemt Jezus Messias wel 'de weg', en christenen 'mensen van de weg'. In het Grieks waarin de verhalen over Jezus zijn geschreven, is dat 'meta hodos' oftewel: methode. Zo moet je het doen, zeg maar, zoals Jezus. Zijn woorden gebruikend zegt Angela Merici het tegen haar zusjes zo: een goede boom kan niet anders dan goede vruchten voortbrengen. Religieus leven vraagt daarom om contemplatie: het gaat er om dat je jezelf in cultuur brengt - heiligt - en zo goede vruchten voortbrengt.

Dit is de kern van het gedachtengoed dat in de traditie van de Ursulinen is doorgegeven. Als vanzelfsprekend werd het een methode in de opvoeding en vorming. Je draagt vrucht daar waar je bent, welke functie jou in het geheel ook is toegedacht. Omdat we, al dan niet bewust, vanuit deze geest leven, geldt voor iedere Ursuline dat de missie van de gemeenschap daar is waar zij is. Wees vriendelijk en menselijk voor je dochtertjes, zei Angela Merici; weet dat je met zachtheid het meest bereikt. En onthoud steeds dat ze zich in jou zullen spiegelen.

'Weg' is niet zo maar een woord. Het staat voor de levensweg. Oude platen stellen het wel eens voor alsof een mens een weg voor het kiezen heeft. Zo is het niet. Gaandeweg ontdek je dat de weg waarop je bent gezet, welke dat ook is, een weg kan worden die naar leven leidt, leven geeft. Er ontstaat een levensweg waar we gaan. En wellicht zullen anderen in jouw voetsporen treden. De belangrijkste indruk die we bij anderen achterlaten, is wat we als mens laten zien. We dragen nu eenmaal veel meer over dan dat wat we bewust zeggen of doen. Het gaat om wie we zijn.

Als je met mensen omgaat, ben je zelf de weg, de methode. In die gedachte zijn wij gevormd. Dat gaven Ursulinen op hun beurt mee aan de jonge mensen die ze voorbereidden voor hun leven in de maatschappij. Onderwijs, vorming, opvoeding of wat dan ook: het begint bij de persoon van degene die leiding geeft. Je gaat zelf een weg, en wordt wellicht een weg voor anderen.

Je levensweg is niet vanzelf een weg ten leven. Dat vraagt werk, werk aan jezelf. We worden als mens geboren, maar moeten ook nog mens worden. Gelukkig krijgen we een heel leven om geboren te worden.

‘Niet voor de afgrond hebt Gij ons gemaakt’

In vroeger jaren waren wij ons nauwelijks bewust van de geest van Angela Merici: In de omgang met de kinderen en met andere mensen werd in die geest geleefd, maar in het kloosterleven golden andere regels en was een vanzelfsprekende hiërarchie. Zo was de gelijkheid van allen ooit een kwestie. Onder de eerste zusters uit Eijsden waren ‘mères’ en ‘soeurs’, een verschil dat nog stamt uit de tijd waarin niet iedereen kon lezen en meedoen met het koorgebed. Pastoor Smeeman wilde dit verschil niet. Het zou tot 1918 duren voor besloten werd geleidelijk een eind te maken aan deze verschillen, en ieder ‘zuster’ werd.

‘Zuster’ worden blijft altijd een ideaal: je hoopt dat een ander jou als ‘zusje’ zal ervaren.

In de Schrift wordt het woord ‘afgrond’ gebruikt voor de onderwereld, voor het domein waar het niet-menselijke huist, het duister dat de mens bedreigt. Daar horen wij niet.

In het lied is het één stem die de ervaring uitzingt persoonlijk gekend en gezien te zijn. Maar wat voor ‘mij’ geldt, geldt ook voor jou, voor alle mensen. Geen van ons is bestemd voor de afgrond. De vreugde daarover klimt op naar de hemel.

Waar wij wel voor bestemd zijn, is open. Voor het Koninkrijk van God. Het is aan ons om vorm te geven aan wat binnen ons bereik is en met dat wat we kunnen Gods Naam te heiligen door te deel te nemen in zijn voortgaande scheppingswerk. Zo geschiedt God.

Elk mens is een gave aan het geheel, aan de gemeenschap. In onze gemeenschap draagt elk van ons op eigen wijze bij in wat er daar zoal te doen staat of gevraagd wordt. En dat is niet alleen omdat we nu eenmaal bij die gemeenschap horen. Het is ook de ervaring dat waar werkelijk gemeenschap is, 1 + 1 meer is dan twee. ‘Waar mensen in mijn Naam bijeen zijn, ben Ik in hun midden’ zegt het Evangelie. En Angela Merici zegt: als jullie eensgezind zijn, zul je zonder twijfel alles tot een goed einde brengen.

‘Geschreven staat uw naam:

Ik zal er zijn’

Wie schrijft die blijft, zegt men wel. Maar het geschreven woord kan een keurslijf worden, dat mensen bindt aan het verleden in plaats van aan de toekomst.

Wij hopen dat dit legaat anderen zal inspireren verder te gaan in de Geest waarin wij hebben willen leven. We denken dan op de eerste plaats aan al onze medewerkers, die met veel liefde ons leven ondersteunen. En we denken aan degenen die op een bestuurlijk niveau bij onze gemeenschap betrokken zullen zijn. We hopen dat ze dit legaat zullen smaken als spirituele grondslag in hun eigen benadering. Het is goed te beseffen dat Gods Naam ons toekomstmuziek influistert en aanspoort om in beweging te blijven. Als Ursulinen van Bergen hebben we in ons leven ruimte willen maken voor die Naam. Met elkaar, in de overtuiging dat het zin heeft om samen iets op te willen bouwen. Zo zijn de Ursulinen van Bergen een schakel in de lange keten van de traditie. Gods Naam gaat verder, door de tijden. En wat blijft, zo vertrouwen we, is de liefde.